

Hans Lund, *Steget genom tavelramen. In och ut ur bilden i litterära berättelser och andra narrativa medier*, Hedemora: Gidlunds, 2022, 192 s.

<https://doi.org/10.54797/tfl.v53i2-3.23581>

Kan en bild få liv? Rörliga bilder finns idag överallt på digitala skärmar. Med deras hjälp kan vi dyka in i fiktiva världar eller hålla videomöten, men skärmens gränssnitt kan vi inte tränga igenom. Konst och litteratur har dock lekt med detta omöjliga gränsoverskridande. *Steget genom tavelramen. In och ut ur bilden i litterära berättelser och andra narrativa medier* handlar om ett intermedialt grepp som gör gränsen mellan bild och verklighet genomtränglig. Hans Lund undersöker här hur gränstrafiken mellan bild och verklighet gestaltas i bildkonst, litteratur, film och opera.

Som intermedial litteraturvetare har Hans Lund själv tagit steget ut ur disciplinernas ram. Hans forskning om samspel mellan ord, bild och ton samt mellan konstarter och medier har betytt mycket för etableringen av intermedialitet som forskningsfält i Sverige. Intermedialitet utforskar fenomen där gränser mellan text, bild och ton suddas ut och mediekonventioner utmanas. Den spänningsfyllda relationen mellan text och bild står i centrum i Hans Lunds forskning och i *Steget genom tavelramen* undersöker han både kända och okända gränsoverskridande möten mellan verklighet och bildvärld. Det är en lättillgänglig studie i 23 korta kapitel, som inte förutsätter mycket akademisk förförståelse utan introducerar tydligt termer och relevant bakgrund.

Det intermediala forskningsfältets teori framträder inte alltid explicit men ligger till grund för textens struktur och kapitlens utformning. Studiens första tre kapitel efter inledningen etablerar in-

ramning, gränsen och den metafiktiva leken däremellan som begrepp som hjälper att förstå fenomenet. Inramning av representation sker inte endast i bildkonsten utan också teaterns prosceniumbåge skiljer tydligt en upphöjd teaterscen från publikrummet. Denna gräns kan överskridas eftersom skådespelare och publiken delar samma materiella rum. Skådespelare kan rikta sig till publiken och det är ett återkommande litterärt motiv att teaterovana åskådare försöker gripa in i teaterhandlingen på scen.

Gränsen mellan verklighet och bildens representation som undersöks i det följande kapitlet är dock inte en fråga om konventioner utan den är konkret. Det är sådana skillnader över mediegränser som skulle kunna förtjänats att lyfta fram något mer. Vi kan inte storma genom tavelduken och gripa in i avbildade händelser. Bildens materiella begränsning i längd och bredd markeras av att objektramen skapar både distans och fokus. Det kan uppstå en lek mellan den materiella gränsramen och objektramen, en sorts metaleps, som Gérard Genette har kallat ett fysiskt omöjligt gränsöverskridande i litterärt berättande. I litterära metalepser gestaltas kommunikation över olika berättarnivåer mellan karaktärer, författare och läsare. Studien visar att detta är ett transmedialt, medieövergripande fenomen. Spelet mellan gränsen, dess markering genom inramning och illusionen av ett överskridande kännetecknar således det som Hans Lund kallar rampassage, när betraktaren kliver in i eller figurer kliver ut ur bilden.

Studien av rampassagen som intermedialt fenomen bottnar djupt i Hans Lunds kunskap om text-bild-relationer, framför allt om ekfrasens dynamik mellan stillhet och rörelse. Ekfrasen, som brukar beskrivas som en verbalt detaljerad och levande beskrivning av ett objekt har fascinerat många intermediala forskare. Rampassagen blir som en teatral iscensättning av det som ekfrasen vill åstadkomma. Både när det förekommer i bild och text så drar rampassagen uppmärksamhet till den gräns som ekfrasen överskrider med hjälp av detaljrik beskrivning.

Det är sådana poänger som lämnas något mellan raderna när Hans Lund leder läsaren genom en intresseväckande samling av bekanta och obekanta rampassager i bild och text. Samtidigt syftar studien inte till att ordna in rampassagen i det intermediala forskningsfältet utan att

förmedla kunskap om ett intermedialt motiv till en bredare publik.

För att förstå hur illusionen av en genomtränglig tavelduk skapas, börjar Hans Lund att undersöka hur bildkonstens dubbla gräns destabiliseras genom en lek mellan gränsram och objektram. När en målad objektram ingår i bilden kan den ge illusionen av att motivet tar sig ut ur bilden. Denna lek kan antyda förlopp som är större än att de fångas på en enda bild, till exempel när en medeltida illumination visar Gud som står på en målad tavelram när han skapar världen. Gränsen mellan bilden och verkligheten destabiliseras även med hjälp av ord i ekfrastiska bildbeskrivningar. I Denis Diderots recensioner av konstnären Joseph Vernets målningar verkar den beskrivande betraktaren kunna röra sig i och upptäcka sceneriet han beskriver. Filosofen Diderot lyckas dessutom förknippa en sådan illusorisk vandring genom bilden med en kritisk diskussion av estetiska förhållningssätt till bildkonsten.

Störst utrymme får motivet rampassage i litteraturen. Förmågan att kliva in och ut ur tavlor är ett motiv som kan användas på olika sätt. I barnbilderböcker kan det gestalta ett lekfullt första möte med bildkonsten. I litteratur för äldre barn kan steget in i bilden bli mer dramatiskt. Inre eller yttre krafter drar barnkaraktärer in i en främmande värld, och gränsöverskridandet tenderar att spegla även en inre utveckling.

Steget genom tavelramen är ofta del av vad Maria Nikolajeva kallar för ”dit-och-tillbaka-berättelser”, där klivet in i en främmande verklighet leder till förbryllande erfarenheter och nya insikter. Lund urskiljer dessutom två tydliga motivtraditioner. Den inledande scenen i C.S. Lewis’ *Kung Caspian och skeppet Gryningen* där målade havsvågor väller ut ur bilden och drar barnen in i landet Narnia är del av en motivtradition som kan spåras tillbaka till asiatiska legender. Där kan det vara konstnärer som glider in i sin egen bild. Motivet gestaltar en reflektion om förhållandet mellan verklighet och fiktion och om fiktionens möjlighet som en skyddad verkstad för idéer eller eskapistiska drömmar. För författare och lyriker blir rampassagen en möjlighet att iscensätta och ifrågasätta hierarkin mellan verklighet och fiktion. Vem är det som avbildar vem?

Gränsöverskridandet av kusliga porträtt som kliver ut i verkligheten kan kopplas till gotisk litteratur. Och dessa hotfulla fiktiva porträtt verkar utveckla vad verklighetens renässansporträtt endast

antyder där en arm på en målad objektram används för att skapa rymd i bilden men också antyder ett potentiellt överskridande av gränsen. Porträtten kan bli till hotfulla dubbelgångare, som Dorian Grays porträtt visar.

När Hans Lund kallar motivet för rampassage så lyfter han också fram kopplingen till en *rite de passage*. För steget genom tavelramen får ofta representera överskridandet av existentiella gränser mellan olika livsfaser, inre och yttre världar, liv och död. Motivets användning kan också användas för ett utforskande av identitet och möjligheter, av alternativa verkligheter, där det dock samtidigt är viktigt att hålla kontakten med verkligheten. Det kan vara förknippat med viss fara att dröja sig kvar i bilden för länge.

Steget genom tavelramen, det som i bildkonsten förefaller som en lekfull synvilla som skapar tredimensionalitet, framstår i Hans Lunds korta studie som ett intermedialt mångfacetterat motiv som används för att synliggöra relationen mellan verklighet och fiktion samt att gestalta existentiella erfarenheter. Studien om rampassage stannar dock kvar inom konstens ramar och jag kan sakna en koppling till dagens rörliga digitala bilder, där bildytans materiella gräns håller på att lösas upp i virtuell och augmented verklighet. När spelfigurer som Pokémon kan dyka upp på trottoaren framför oss eller vi kan kliva in i virtuella världar verkar rampassagen ha blivit verklighet. Bildramens gräns har förskjutits till VR-glasögon vi sätter på oss. Vår relation till representation av verklighet håller på att förändras fundamentalt. En utblick mot samtiden skulle ha kunnat lyfta fram rampassagen som ett exempel på hur konst kan utforska det (o)möjliga innan det blivit verklighet. En humanistisk förståelse för konstnärlig gestaltning blir då en viktig resurs för att möta framtiden. Hans Lunds studie visar hur rampassagen lyfter fram alternativa verkligheters möjligheter men pekar också ut risker som vi borde ha i åtanke när vi är på väg att ta steget in i den virtuella verkligheten. Den platta bildens obegränsade möjligheter begränsas av ramen som ger betraktaren orientering. Vad kan ge stadga när ramen försvinner i framtidens sköna nya metaverse?

Beate Schirrmacher